

КОМПЬЮТЕР ЛЕКСИКАСЫНЫҢ ИЗЕРТЛЕНИЎИ ХЭМ ТЕМАТИКАЛЫҚ ТОПАРЛАРҒА БӨЛИНИЎ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ

Murtazaeva Gulayim Muratbaevna

QMU 2-kurs tayanish doktorant

Компьютер технологиялары дүньяда жеделлик пенен раўажланып атырған тараўлардың бири. Бул технология тез пәт пенен инсанлар турмысына кирип келмекте. Яғный, актив жумыс алып барыўшы қәнийгелерди интернет глобал тармағысыз, ал көплеген жумысшыларды болса жумыс орнында компьютерсиз көз алдымызға келтириў қыйын. Компьютер технологиялары инсан турмысында, киши хэм үлкен кәрханаларда, компанияларда, оқыў орынларында, мәмлекет мекемелеринде үлкен әхмийетке ийе болып келмекте.

М.М. Бахтинниң пикирине қарағанда, инсан искерлигиниң барлық тараўлары тилден пайдаланыў менен байланыслы хэм хабар технологиялары буннан тысқары емес [1:159]. Хәзирги ўақытта инглиз тили текғана халықаралық байланыс тили сыпатында тән алынбаған, ол дерлик хэмме постсовет мәмлекетлердиң нәтийжели қуралы болып табылады. Бунда ол технологиялардың соңғы раўажланыў толқындағы өзлестирилген лексемалардың тийкарғы дәрегине айланды. Өзбекстан Республикасында хэм инглиз тилин үйрениў актуал хэм тарқалыўы бойынша басқа шет тиллери арасында айқын жетекши есапланады. Т.Н. Ефименко, «инглиз тили барлық мәмлекет шегараларын басып өтип, түрли тараўларға кирип келди, хэм бизнес хэм мәденият, илим хэм пән, ғалаба хабар қуралларында тийкарғы тилге айланды. Ол мәдениятларара байланыс тили, халықаралық, жәхән тили, глобалтил, көп мәдениятлы хэм көп миллетли», деп пикир жүргизеди [2:10].

XX әсирдиң 90-жылларында пайда болған компьютер дискурсы, басланғыш басқышта компьютер технологиялары тараўында хызмет етип атырған тил ийелериниң арнаўлы кәсиплик тили еди. Әсте-ақырынлық пенен программистлердиң лексикасы әпиўайы халықтың сөзлик қорына, масс-медиа тараўына хэм күнделикли жасаў тәризиндеги социаллық байланыс қуралына айланып бармақта. Сол себепли хэм компьютер лексикасының изертлениўи улыўма хэм арнаўлы өзгешеликлердиң қолланыўын, оның ассимиляциясын ашып бериўге жәрдем береді. Пүткил дүнья Интернет тармағында ислетилетуғын лексикалық бирликлерди текғана тараў шеңберинде емес, ал күнделикли сөйлеў тилине, газета мақалаларына, телевидение дәстүрлерине

ТИЛ ҲАМ АWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

хэм көркем мәдебиятқа байланыслы дөрөтпелерге барған сайын көбирек кирип бармақта.

Компьютер лексикасының талқысы даўамында В.М. Лейчиктын жумысларына тийкарланылды. Оның атамалар мәселелесине арналған жумысында автор ислеп шыққан арнаўлы өзгешеликлерди бирлестириўдин нәтийжесинде атамалардың еки тийкарғы түрин ажыратып көрсетеди. Тил системасында атамалар әхмийетли орын ийелейди, олар арнаўлы мақсетлер менен қолланылады, яғный терминология хэм термин системаларын жолға қойыў ушын қолланылады [3:46-49].

Компьютер лексикасының лингвистикалық өзгешеликлерин үйренбестен алдын, ол компьютер технологияларының тийкарғы ўазыйпаларын көрип шығыў мақсетке муапық есапланады. Компьютер технологияларының төмендеги имканиялары келтириледі: мағлыўмат сақлаў, интернет байланысларын жолға қойыў, файлларды жаратыў, байланыс куралы, мағлыўмат тарқатыў куралы, санлы китапхана, аралықтан оқыў куралы, телемедицина, санлы исбилерменлик, санлы офис, санлы архив хэм басқалар.

Н.С.Насруллаева өзиниң илимий жумысында “компьютер хәминтернет жаргонларының тематикалық топарлар”ын төмендегише үйренген: 1) компьютер үскенелерине тийисли жаргонлар: инг.: *system block; winchester; computer mouse; mother board; disk.* ўзб.: *бандура; аппарат; банка; тачка; арқон; боғлагич; ўтказма; чўнтак; дисковод; каламуш; латта; она; қуймоқ; мия; тош* х.т.б.; 2) программалық хэм аппарат тәмийнатына тийисли жаргонлар: инг.: *glitch; Scratch; Python; browser.* ўзб.: *чўнтак; илон; қомат; анка* х.т.б.; 3) компьютер пайдаланыўшыларына тийисли жаргонлар. инг.: *Turbo-Pascal; hacker; samurai; script kiddie; noob.* ўзб.: *юзер, усер; хакер; самурай; чойнак; хатчўнчи; зўравон*, х.т.б.; 4) компьютерда ислеў барысына тийисли оид жаргонлар: инг. *Dogwash; bug; ban, hung;* ўзб. *дурдос; стервер; терма; бузгунчи; қотма; глюкалох*, х.т.б.; 5) компьютер вируслараны тийисли жаргонлар: инг.: *Trojan horse, worm;* ўзб.: *қўнғиз, қурт; чувалчанг; гижжжа; троянх*, х.т.б.; 6) компьютер ойынларына тийисли жаргонлар: инг.: *invalid device; cheater; gameover; noob;* ўзб.: *инвалид – ногирон; гамове; чўнтак; нуб – тажрибасиз ўйинчи; читер*, х.т.б.; 7) компьютер фирмаларына тийисли жаргонлар: инг.: *Sun Microsystems Computer Corporation, MicroSoft, IBM, Hewlett Packard.* ўзб.: *Сантехника; Некрософт; Бима; Плацкарт*, х.т.б.; 8) жәхән тармағына тийисли жаргонлар: инг.: *Mail storm; M8 – mate; 2nite – tonight; G2G; Share ; Save; Report;* ўзб.: *тўр; халта, калта* х.т.б. [5:27]

TIL HÁM AWDARMA MÁSELELERI

V ilimiy maqalalar toplami

Д.Х.Кадирбекова өз нәўбетинде “инглис хэм өзбек тиллериндеги хабар технологияларына байланыслы тематикалық топарлар”ды төмендегише ажыратыўды усыныс етеди:

1. Формасына байланыслы уқсас қәсийетлерине бола мотивцияланған терминлер ямаса бирикпелер: *finger ring*- бармоқ ҳалқаси, *loop*- тугун, *tunnel*- туннель ҳ.т.б.

2. Белгидеги уқсаслыққа тийкарланып мотивацияланған терминлер: *primary key* - бирламчи калит, *bundle* - боғлама, *row* - қатор, *color space* - ранглар фазоси ҳ.т.б.

3. Атқаратуғын ўазыйпасы тәрәптен уқсаслық тийкарындағы мотивацияланған терминлер: *masking* - ниқоблаш, *trojan horse* - троян оти, *key* - калит, *keyword* - калитсўз, *mirror* - кўзгу, *bridge* - қўприк ҳ.т.б.

4. Хәрекет хэм барыс тийкарындағы мотивацияланған терминлер: *offset* - силжюш, *visit* - тауриф, *transmission* - узатуш, *surge* - сакраш, *interruption* - узилиш, *conversion* - ўзгартириш ва ҳ.т.б.

5. Жағдайларға тийкарланған уқсаслықлардан мотивацияланған терминлер: *extendibility* - кенгаювчанлик, *penetration* - суқилиб кириш, *delay* - кечикиш, *destuffing* - чиқариб ташилаш ҳ.т.б. [4:244].

Изертлеўши бул тематикалық топарларды қәлиплестиргенинде хабар технологиялары тараўының терминологиясын лексикалық-семантикалық усыл тийкарында жасалған терминлерди мотивлениў принципларына бола ажыратқан.

Әдебиятлар дизими:

1. Бахтин, М. М. Собрание сочинений: в 7 т. Т. 5. Работы 1940-х - начала 1960-х гг. / ред.: С. Г. Бачаров, Л. А. Гоготышвили; Ин-т мировой лит. М., 1997. С. 159.
2. Ефименко Т.Н. Роль иноязычной лексики в объективации взаимодействия картин мира: Автореф. дисс...канд. филол. наук. - М., 2009. -10 стр.
3. Лейчик В.М., Шелов С.Д. Российское терминоведение: опыт синтеза «старой» и «новой» парадигмы // Научно - техническая терминология: Матер. 10 Межд. науч. конф. по терминологии. – М., 2004.- С. 46 - 49.
4. Кадирбекова Д.Х. Инглизча-ўзбекча ахборот технологиялари терминологияси ва лексикографик муаммолари: филол.фан.док.дис. –Т., 2017. – Б. 244
5. Насруллаева Н.С. Ўзбек ва инглиз тилларида компьютер ва интернет жаргонларининг чоғиштирма тадқиқи: филол.фан.бўй. фалса...док.дис. – Самарқанд, 2021. – Б. 148